

Egy eltűnt kastély nyomában – A Klein-kastély Miskolc–Szirmán*

HIDEG Ágnes–CSÁKI Tamás

In search of a lost mansion: the Klein House in Miskolc-Szirma

*Not many people, not even the inhabitants of Miskolc know that in the early 20th century an ornate little manor house stood in the village of Szirma, which is a district of Miskolc today. This mansion was constructed by landowner Mór Klein, whose funerary monument was also located in the adjoining park until 1976. The manor house was designed by BÉLA LAJTA and his master ÖDÖN LECHNER – to our current knowledge, this was the only mansion in Hungary built in Lechner's so called national art nouveau style. From around 1910, the ownership of the manor house and the surrounding estate passed to Mór Klein's youngest son, Sándor, who set up a very productive model farm there. In 1927 he received the title of government chief advisor, and he was also known for being an art collector. Many valuable paintings and other works of art were kept in his mansion. In 1938 he invited writer György Faludy and his wife to the estate for a ten-day visit. Faludy later described the visit in his autobiographical novel *My Happy Days in Hell (Pokolbéli víg napjaim)* and his 1946 return to the site in his poem *Despair in Szirma (Kétségbeesés Szirmán)*. After 1938 ownership over the estate changed because of the newly enacted racial laws and part of it was acquired by Aladár Demel. In 1944 Sándor Klein – to avoid humiliation – committed suicide during the relocation of Jewish people into ghettos. His siblings and most of their family members perished in Auschwitz. The manor house fell into ruin during the military occupation of the area, then it was taken apart by locals. Where once it stood streets and houses can be found today.*

Keywords: Klein House, Mór Klein, Sándor Klein, Béla Lajta, Ödön Lechner, Miskolc-Szirma, Art nouveau architecture

*

Jelen tanulmány egy sajnálatos sorsra jutott, rövidéletű kastélyt kíván bemutatni, célja, hogy – kitekintve a területre, ahol állt, és a családra, amelynek birtokában volt – megtartsa a közös emlékezetnek!

Szirma¹

Miskolc a Szinva patak völgyében, a Bükk hegység lábánál helyezkedik el. Ősi település, már a honfoglalás előtt is lakott vidék volt. A mai, ún. Nagy-Miskolc a körülötte fekvő települések hozzácsatolásával jött létre lényegében 1950-re.² A Miskolchoz csatolt községek egyike a Miskolc délkeleti szomszédja, a Sajó és a Hejő folyók között elhelyezkedő, alföldi jellegű település, Szirma volt. Korai írásos forrásokban a Szinva és Hejő között lokalizálják, mivel a vidék vízrajza eltért a mostanitól. A Szinva nem Miskolc alatt torkollott a Sajóba, hanem déli irányba fordult, és Szirma mellett haladt el Hejőkeresztúr irányába.³ Szirma neve először 1343-ban bukkan fel okleveles forrásban, de ez az adat sem a településre, hanem egy személyre: Szirma-i Márkra vonatkozik, ami annyit jelent, hogy a falu ekkor már bizonyosan létezett.⁴ Tóth Péter hosszan fejtegeti – a helynévtan kutatási eredményeit felhasználva – a falu létrejöttének lehetséges körülményeit. Földrajzi helyzete alapján ez a terület már viszonylag korán a Miskolc-nemzetség birtoktömbjéhez tartozott, és már a középkorban folyamatosan a Szirmay család volt a birtokosa.⁵ A török korban hódoltság területként súlyos adók terhelték, sőt a természeti csapások (pl. áradások, sáskajárás, fagykár) sem kímélték lakosait.⁶ 1736-ra szinte elnéptelenedett a falu, majd lassan újra benépesült. Említésével a 18–19. századi országleírásokban is találkozhatunk:

*Szirma. Magyar falu Borsod Várm. földes Ura Gr. Szirmay Uraság, lakosai katolikusok és reformátusok, fekszik Miskolcához nem messze, mellynek filiája; határja jól termő, piatza elég közel.*⁷

*Szirma, magyar falu, Borsod v[ár]megyében ... A föld mineműsége fekete homok s rozst leginkább terem; az állattenyésztés türhető állapotban; a mezei gazdaság jól folytattataik, a kertművelés által a helység zöldségből sok pénzt vesz be. [...] Ref. anyaegyház van, a r. kath. leányegyház Miskolcához kapcsoltatott. Van több mocsáros helye és a Nyirjestő. Birtokosa gr. Szirmay, ezen jószág majoratus jószág s a szirmabessenyői uradalomhoz tartozik.*⁸

Szirma sokáig megőrizte falusias, halmaztelepülés jellegű szerkezetét, kanyargós utcáiban álló zsellérházai pedig képet adnak arról, hogy milyen lehetett Miskolc külvárosi utcaképe a 18. században. Az 1960–70-es években Szirmán még több műemlék jellegű lakóház állt; a korszakban megjelent könyvekben, műemlékjegyzékekben leírt és ábrázolt zsellér- és parasztházak, népi lakóházak mára eltűntek.⁹ Fatornyos református templom helyébe 1784–85-ben építették a ma is álló kőtemplomot.¹⁰ A falu katolikus temploma 1874-ben épült fel Bartakovics Béla egri érsek és a hívek adományaiból, s sokáig a Mindszenti plébánia filiájaként működött.¹¹ 2011-ben újonnan épült görög katolikus templomot avattak Szirmán.

*A tanulmány rövid változata a Herman Ottó Múzeum honlapján olvasható: <http://www.hermuz.hu/hom/index.php/hu/hom-konyvtar/virtualis-kiallitas-3-2017>

¹ Szirma Miskolc egyik külső kertvárosi területe a Tiszai pályaudvartól indulva délkeleti irányban. Nem azonos Szirmabesenyő településsel, amely a várostól északi irányban, a Szentpéteri kapu felé esik!

² Miskolchoz csatolt települések: Martintelep (1934), Diósgyőr, Hejőcsaba (1945), Tapolca, Lillafüred, Hámor, Görömböly, Szirma, Pereces, Ómassa (1950), Bükkszentlászló (1981).

³ HALMAY–LESZIH 1929. 13.

⁴ TÓTH 2004. 11.

⁵ TÓTH 2004. 23. Ld. még: SZIRMAY 2005

⁶ NÉMETH 1984. 10.

⁷ VÁLYI 1799. 2. 414.

⁸ FÉNYES 1851. 139.; PESTY–TÓTH 1988. 329–330.

⁹ *Lakóház képek*. In: *Miskolci Építők* 1955/4. 3.; HORVÁTH–MARJALAKI–VALENTINY 1962. 175–176., 257.

¹⁰ BALOGH 1935. 123.

¹¹ Soós 1985. 140.

1. Szirma az 1920-30-as években. Képeslap. RFMLib HGy Képeslap-gyűjtemény (Dig. felv.)

Az egykori falu temetkezésével kapcsolatban kevés emlék maradt fenn, Szirma régi nagytemetőjét, amelyet kiástak, és helyét beépítették, Apostol Bertalan (1859–1928) szirmai református lelkész verse örökítette meg.

A szirmai temetőben

Egyetlen egy szomorú fűz,
Két sirdombra fürtös ága,
Eleven zöld koszorút tűz.

Az egyikben álmodozza
Örök álmát édes apám,
A másikban öcsém pihen,-
Letört bimbó a sír ágyán.

A mult s jövő eltemetve,
Miért hagyták itt a jelent?...
Én volnék az, az a bús fűz
Sírjok felett engem jelent!

(Apostol Bertalan: A szirmai temetőben)¹²

A városrész központjában egy szépen gondozott háborús emlékmű örökíti meg az első és második világháborúban elhunyt szirmai katonák emlékét, nem messze a főút mellett pedig egy régi kőkereszt emlékeztet az elmúlásra.¹³

¹² A vers a "Pacsirta dal" című kötetében jelent meg. 2015-től Szirmán köztér is viseli Apostol Bertalan nevét. Ld. APOSTOL 1902.

¹³ A kőkereszt felirata: *Ha fáj a lelked, S mindenki elhagyott, Borulj a kereszt tövébe, S nyugtot találsz ott. Isten dicsőségére állíttatta özv. Halász Józsefné, 1937.*

A Klein család

A Szirmán élők megélhetésének fő forrását az elmúlt évszázadokban a különféle mezőgazdasági tevékenységek jelentették. A falu környékén lévő földek nagy része a középkortól a 19. század utolsó évéig a Szirmay család birtokában volt, amikor a „*gróf Szirmay Alfréd hagyatékát képező szirmai 1600 holdas birtokot Klein Mór jenkei földbirtokos 813 000 koronáért megvette*”.¹⁴

Klein Mór 1836-ban született, felesége Stern Franciska pedig 1848-ban Törökszentmiklóson. A család Ónodon élt, itt született három fiúgyermekük: Lajos, Vilmos és Sándor. Anyjuk korán, 38 évesen csontszű betegséggel meghalt, 1886. április 6-án Ónodon temették el.¹⁵ Klein Mór az 1880-as években már a *Magyar kir. Vallásalap* 1200 kat. holdas jenke-pusztai (Szirma és Alsózsolca között, egykor Sajópetri községhez tartozó) birtokának bérlője volt.¹⁶ Nevében előnévként is felbukkan a megnevezés, úgymint jenkei Klein Mór. Virilista tagja volt Borsod vármegye törvényhatósági bizottságának, később a *Miskolczi Kereskedők és Gazdák Körének* vezetésében is részt vett.¹⁷ A kör megalakulásáról 1900. január 18-án a helyi sajtó is beszámolt, ahol a választmány tagjai között Klein Mór gazda neve is szerepelt.¹⁸ Feleségével ellentétben hosszú életnek örvendhetett, 1934. március 5-én 98 éves korában halt meg. Az akkori helyi sajtó így emlékezett meg róla:

*Nagy idők tanúja távozott az élők sorából. Keddre virradó éjszaka meghalt Klein Mór földbirtokos 98 éves korában, közel egy évszázad céltudatos, alkotó munkájának terhével a vállán. Ismert, köztiszteltetben álló tagja volt Miskolc és a vármegye társadalmának, aki patriarcha kora ellenére teljes épségében megőrizte testi egészségét, szellemi frissességét. Még pár hónappal azelőtt mindennapos vendége volt Miskolc utcájának, felleghajtó köpenyében, elmaradhatatlan virsziniájával szájában. A 98 esztendő öregúr még halálos ágyán is kezében tartotta ügyeinek intézését, az ősszel még csaknem hetenként felült szandlauferjére és kikocsizott fiának szirmai birtokára, ahol mindent meglátó gazdaszemével gyönyörködött az ország legtökéletesebben berendezett mintagazdaságában. Őszinte szeretettel, tisztelettel övezte mindenki Miskolc és a vármegye Móric bácsiját, bizalommal kérték ki gazdasági kérdésekben tanácsait és mindig helytálló véleményét. Évtizedeken keresztül tevékeny tagja volt a vármegye törvényhatósági bizottságának. (...) A magas kort ért öregurat kiterjedt előkelő rokonság gyászolja, három fia, Klein Sándor kormányfőtanácsos, szkv. huszárszázados, Klein Lajos és Klein Vilmos, menyé, unokái, dédunokái és a széleskörű oldalági rokonság. – Temetése ma, szerdán délután két órakor lesz a Kazinczy-utcai templom udvaráról, a temetési szertartást dr. Spira Salamon főrabbi-hitszónok végzi. A Kazinczy-utcai templom udvaráról Klein Mór holttestét kiszállítják szirmai birtokára, hogy ott aludja örök álmát, ahol egy hosszú élet fáradságos munkáját végezte.*¹⁹

Klein Mór földi maradványait a miskolci ortodox zsinagógában Spira Salamon főrabbi által tartott búcsúztatása után tehát nem a miskolci vagy a hejőcsabai zsidó temetőbe vitték, hanem szirmai kastélyának kertjében temették el. Fekete gránit síremléke sokáig állt ott, majd amikor 1976-ban megosztották a telkeket és új utcát nyitottak azon a területen, a sírt exhumálták, a síremléket pedig átszállították az Avasi zsidó temetőbe.²⁰ A zsidó vallási törvények a hívek számára kizárólag a felekezet saját temetőjében engedélyezik a temetkezést – a szirmai kastélykertben állított Klein-síremlék a földbérlőből lett zsidó földbirtokos asszimilációjának, a történelmi nagybirtokos családok élet- és halál-módjához való azonosulásnak egy egészen különleges példája volt.

¹⁴ *Birtokvásárlás.* In: *Pesti Napló* 1900. máj. 3. 10. Erről az adásvételről, 875 000 koronás árat említve, egy másik fővárosi lap már közel fél évvel korábban hírt adott: *Birtokvásár.* In: *Budapesti Hírlap* 1899. dec. 24. 9. Az 1897. évi agrárstatisztika szerint Szirmán 1897-ben 303 birtokos tulajdonában összesen 2071 kat. hold földterület volt, ebből a Szirmay Alfréd tulajdonában lévő haszonbérletbe kiadott birtok 1014 kat. holdat tett ki. Ld. *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája I–II.* (I. Az összeírás főbb eredményei községenként, II. Gazdaczimtár). Budapest, 1897. I. 342.; II. 280–281.

¹⁵ Klein Mór adata: MNL BAZML XXXIII. 1/a. Miskolc Halotti anyakönyvek 1934/204. sorszám; Stern Franciska adata: MNL BAZML IV/830. 341. kötet = Ónod, Izraelita felekezet, Születési-házassági-halálozási anyakönyv 1851–1885. 3. sorszám

¹⁶ MÁTÉ 1888. 188.; *A Magyar Korona országainak mezőgazdasági statisztikája.* II. *Gazdaczimtár* 1897. KSH, Budapest, 1897. 280–281.

¹⁷ MÁTÉ 1888. 188.

¹⁸ *A kereskedők és gazdák körének megalakulása.* In: *Borsod-Miskolczi Közlöny* 1900/5. 2.

¹⁹ *Meghalt Klein Mór.* In: *Reggeli Hírlap* 1934/53. 5. o. (márc. 7.)

²⁰ Dr. Czapné Tóth Sarolta és Szilvás Imre közlése alapján, 2018.

2. Klein Mór síremléke Szirmán Bodnár Mihállyal.
 Fotó, 1976. Dr. Czapné Tóth Sarolta tulajdona

3. Klein Mór síremléke az Avasi zsidó temetőben.
 Fotó: Hideg Ágnes, 2018

Klein Mór volt az, aki – valószínűleg fia, Sándor támogatásával és ösztönzésére – 1902–1903 körül megépíttette a szirmai Klein-kastélyt. A kastély legelső ismert említése és fényképe a *Magyar Pályázatok* című építészeti szaklap 1904. novemberi számában található – az épületet a folyóirat az akkor 32 éves, pályája elején járó tervező, Leitersdorfer (1908-tól Lajta) Béla műveként közölte.²¹

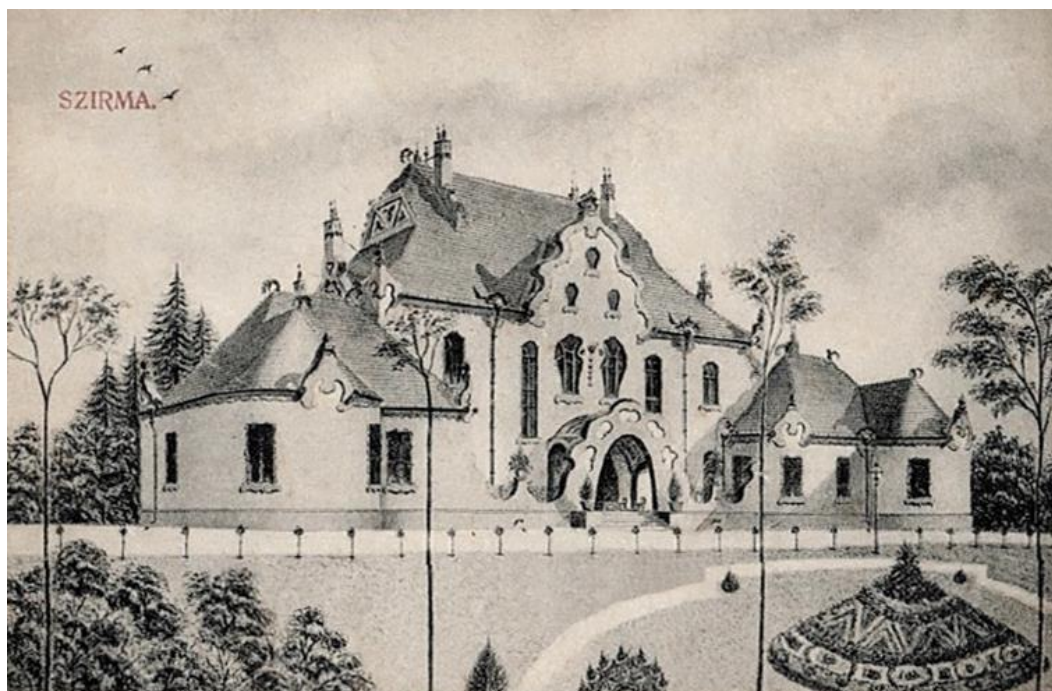

4 A Klein-kastély 1904-ben. *Magyar Pályázatok* 1904/11. 28. alapján

²¹ *Magyar Pályázatok* 1904/11. 28.

Főbb alkotásainak 1910 körül összeállított listáján korai művei közül az építész egyedül ezt szerepeltette – „Klein Sándor kastélya, Szirmán” megjelöléssel – ami jelzi, hogy annak ő maga is nagy jelentőséget tulajdonított, s egyúttal azt is, hogy a tervező Klein Mórnak az övele egykorú fiával állhatott kapcsolatban.²² Az időközben a magyar architektúra egyik vezető modern mesterévé vált építészről 1913-ban a Művészet című folyóiratban megjelent életrajzi tanulmány Lajta korai, Lechner Ödön stílusát követő művei között szintén említést tett a „szirmai gazdaság kastélyáról”.²³ Lechner Ödön minden valószínűség szerint nemcsak ihletője volt a kastély építészeti stílusának, hanem személyesen is részt vett az épület tervezésében. A kettős szerzőség legfőbb bizonyítéka Málnai Béla Lajta Béláról szóló, 1923-ban papírra vetett megemlékezése, amelyben az előbb Lechner, majd 1901 és 1903 között Lajta műtermében dolgozó, s később önállóan is nevet szerző építész a szirmai Klein-kastélyt két mesterének közös alkotásaként említette:

Nálunk Lechner Ödön volt, aki a haladás zászlóját elsőnek kitűzte és érett tudása legmagasabb fokán szakított a tradíciókkal, hogy a magyar formanyelvet megteremtse. Lajta Béla, aki rajongással csüggött a nagy mester művészetén, és maga is a magyar formanyelv ideáját tűzte ki célul, kellett, hogy találkozzanak. [Lajta Béla] Dohány utcai kis műterme nagy közös munkahellyé vált mindkettőjüknek. Kicsi feladatok, amelyek akkor jutottak, nem lankasztották, sőt növelték az ambíciót. Restelkedés nélkül, mintha a világ legszebb feladatai jutottak volna osztályrészül, dolgozott az ősz mester és a fiatal építőművész. Néhány kisebb pályázat, egy a pozsonyi postapalotára, egy a bécsi Gerngross Áruházra, egy kis hűvösvölgyi házikó, egy Szirmán épülő kis kastély, a [budapesti] New York kávéház rézből készült szélfogója voltak azok a munkák, melyekért akkor éjjelt tettek nappallá.²⁴

5. A szirmai kastély. Képeslap Balázs Péter Pál tulajdonában, Miskolc

Bár néhány későbbi írás a szirmai kastély tervezőjeként egyedül Lechner Ödönt nevezte meg²⁵, az építészettörténeti szakirodalom Málnai Béla közlését fogadta és fogadja el. Lechner Ödön fiatal hívének műtermét 1902–1903-ban használta, ekkor kerülhetett tehát sor a kastély tervezésére, amely a Magyar Pályázatokban közölt fénykép tanúsága szerint legkésőbb 1904 őszére fel is épült.

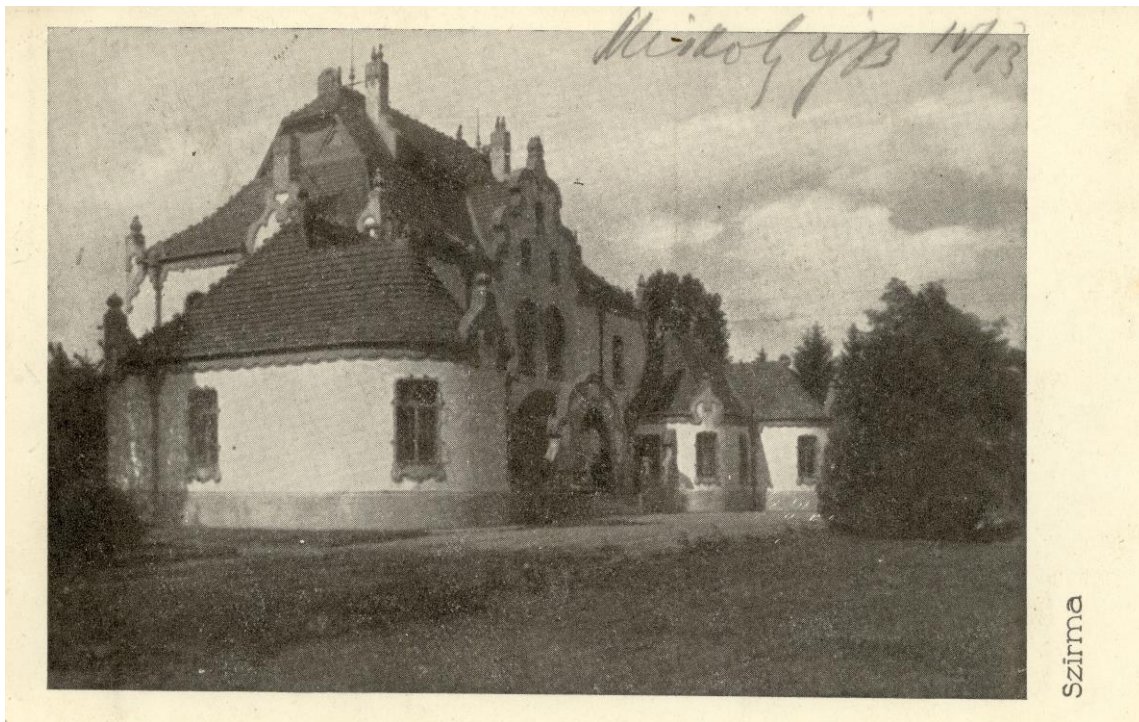
²² MNG A 1021/1920

²³ BÁRDOS 1913. 287.

²⁴ MÁLNAI Béla: *Lajta Béla emlékének!* In: GERLE–CSÁKI 2013. 39.

²⁵ N. N. 1928

A kecskeméti Városháza, az Iparművészeti Múzeum, a Földtani Intézet s a Postatakarékpénztár alkotójaként Lechner Ödön 1902 körül már országosan ismert művész volt, közvetlen miskolci kapcsolatokkal azonban jelenlegi ismereteink szerint nem rendelkezett.

6. A szirmai kastély út felőli homlokzata. Képeslap, RFMLib HGy Képeslap-gyűjtemény

Lajta Béla ugyanakkor 1900-ban tervezte a miskolci születésű Bárd fivérek, Ferenc és Mór budapesti zeneműboltjának máig fennmaradt berendezését, s ez évben a Miskolcon építendő zsidó elemi iskola tervpályázatán is részt vett.²⁶ Az „Erzsébet izraelita elemi iskola” vöröstéglás épülete végül nem az ő tervei alapján készült el, pályaterve azonban dicséretben részesült – talán Klein Mór vagy fia, Sándor is felfigyelt rá, s ezért választotta a fiatal építész kastélya tervezőjéül. Akár így volt, akár nem, valószínű, hogy a szirmai kastély tervezésére szóló megbízást Lajta Béla, s nem neves mestere kapta. Az építető Klein Mór csak rövid ideig volt a szirmai kastély tulajdonosa, körülbelül 1912-től pedig egészen 1942-ig fia, Klein Sándor volt a birtok és az épület gazdája.²⁷

Klein Sándor életrajza az 1920–30-as években kiadott több kézikönyvben is megtalálható, az ezekben leírtakat levéltári forrásokból származó adatokkal és sajtóhírekkel is sikerült kiegészítenünk.²⁸ Klein Sándor 1875. január 5-én született Ónodon. Születési helyét a jegyzetben említett életrajzírói tévesen adták meg, de levéltári források alapján sikerült helyesbíteni.²⁹ Tanulmányait Miskolcon, Budapesten és Bajorországban végezte, s így lett okleveles mezőgazda. Az I. világháborút tartalékos huszárszázadosként küzdötte végig az 5. Honvéd huszárezredben. Az orosz fronton harcolt, de megsebesült. Kítüntetései: kis ezüst, bronz vitézségi érem, vaskereszt, Károly-csapatkereszt. Tagja volt Borsod-Gömör vármegye törvényhatósági bizottságának és több nagyvállalat igazgatóságának, a *Borsodmegyei Gazdakör* vezetőségének és a szirmai levente egyesület elnökségének.

²⁶ *Vállalkozók Közlönye és Magyar Építő Lapja*, 1900. április 24. 1–2.; GERLE–CSÁKI 2013. 12., 76.

²⁷ *Szirma község kataszteri birtokvázlata*. Kézirat. HOM HTD Ltsz: 70.16.1.

²⁸ Életrajzokat ld. CSÍKVÁRI 1939. V. rész 230. hasáb és MZSL 490.

²⁹ Születési anyakönyvi kivonata: MNL BAZML IV. 830. 342. kötet = Ónod, Izraelita felekezet, Születési-házassági-halálzási anyakönyv 1851–1885. 1. sorszám

7. Klein Sándor (középen) és vadásztársai 1932 táján. Fénykép Szinyei Béla tulajdonában, Tószeg

Gazdasága a maga idejében mintagazdaságnak számított. Híres volt gyümölcsfa-csemete kertésze, de az állattenyésztés terén is kiemelkedő eredményeket ért el a borzderes szarvasmarhák tenyésztésével. Az 1930-as évektől egy 600 mm nyomközű ideiglenes kisvonal is szállította a birtokról az ott termesztett zöldséget, gyümölcsöt, cukorrépát az állomásra azért, hogy még frissen eljusson a fogyasztókhoz, ill. a Szerencsi Cukorgyárba. A keskenyvágányú vasútra idős szirmai lakosok és családtagjaik is emlékeznek, a MÁV miskolci irattárában ennek nincs nyoma, viszont a Herman Ottó Múzeumban őrzött kataszteri térképen megtalálható az iparvasút vonala.³⁰

Klein Sándor rendszeresen részt vett mezőgazdasági kiállításokon és vásárokon, ahol rendre díjakat is nyert. Szirmai birtokán ő maga is rendezett traktorversenyt és szántógép-kiállítást.³¹ A gazdasági munka mellett Miskolc társadalmi életében is gyakran feltűnt. Sportesemények rendszeres látogatója volt, s időnként versenyzőként is indult: pl. autóversenyen Cadillacjével vagy éppen kutyakiállításon.³² Birtokán 1938-ban a község 41 hősi halottjának emlékművét és egy országzászlót állíttatott fel.³³ Közéleti működésének elismeréseképpen 1927-ben kormányfőtanácsossá nevezték ki.³⁴

³⁰ Dr. Czapané Tóth Sarolta közölte, hogy édesapja kamaszként gyakran felkapaszkodott a birtok kisvasútjára, s így jutott el Miskolcra a Tiszai pályaudvarig. Levéltári iratokból következtetnünk lehet a vasút létezésére, tekintettel arra, hogy 1945. augusztus 29-i keltezéssel egy fizetési felszólítás kéri az iparvasút terület használati díjának befizetését többek között az akkor már több mint egy éve nem élő Klein Sándortól is. MNL BAZML V. 210. 1307/1945. Klein László 1946-ban közölt Gondnoki jelentésében szintén említést tesz az iparvasútról: MNL BAZML IV. 905/b. 1948. év

³¹ *Traktorverseny és szántógépkiállítás Szirmán.* In: *Nyírvidék* 1928. máj. 17. 9. és *Szántógépkiállítás Szirmán.* In: *Reggeli Hírlap* 1928/111. 8. (máj. 16.)

³² *Jól sikerült a BÉMAC lillafüredi csillagtúrója.* In: *Nemzeti Sport* 1930. szept. 10. 15. és *Kutyakiállítás Miskolcon.* In: *Pesti Hírlap* 1935. okt. 10. 13.

³³ *Ünnepélyesen felavatták a szirmai hősi emlékművet és országzászlót.* In: *Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap* 1938/189. 2. (aug. 24); Szirmai lakosok egy turulmadár szoborra emlékeznek a mai Coop Áruház területén.

³⁴ *Budapesti Közlöny* 1927. aug. 7. 1.

8. Szirma község kataszteri birtokvázlata, 1939, K-3 C jelöléssel a Klein-kastély. HOM HTD Ltsz. 70.16.1.

9–10.
Bútorok a Klein-kastélyban,
Megay Géza fényképei üvegnegatívról
HOM FN Ltsz. 8598, 8596

Klein Sándor az egykorú kiadványok szerint élen járt a helyi jótékonyági mozgalmakban, és műgyűjtőként is ismert volt. Nagy értékű műtárgyait, 18–19. századi bútorait, 19. századi klasszikus magyar festőktől (Bihari Sándor, Borsos József, Ligeti Antal, Lotz Károly, Madarász Viktor, Mészöly Géza, Mednyánszky László, Szinyei Merse Pál, Telepy Károly, Wagner Sándor) származó olajképeit szirmai kastélyában őrizte.³⁵ 1928-ban az *Est Hármaskönyve* is megemlítette az értékes berendezést:

*A kastély valósággal múzeum, amelyben a legértékesebb festmények és művészi alkotások vannak összegyűjtve. Látszik, hogy a kastély tulajdonosának a gazdaság vezetése mellett kitűnő művészi érzéke van és elsősorban a nemzeti kultúra, nemzeti művészet iránt érdeklődik, amit igazol, hogy gyűjteményének java a magyar festőművészek elitjétől való. A legnevesebb festőművészek alkotásai a kastélynak kivételes művészi értéket kölcsönöznek.*³⁶

A kastély történetének érdekes színfoltja volt, amikor Faludy György író és felesége 1938-ban tíz napot vendégeskedett ott.³⁷ Faludy önéletrajzi regényében, 1946-ban írt *Kétségbeesés Szirmán* című versében és egy 1988-ban Szörényi Lászlónak adott interjúban is részletesen beszámolt szirmai tartózkodásáról, kevéssé hízelgő képet festve a kastély gazdájáról. Az alábbi részletek a *Pokolbéli víg napjaim* című regényéből valók:

³⁵ Ezek közül sajnálatos módon csak néhány 1810 körül készült empire bútorról rendelkezünk fényképekkel: HOM FN Ltsz. 8596, 8598.

³⁶ N. N. 1928

³⁷ FALUDY 1989. 225–228.; FALUDY 1995. 251–254.; FALUDY–SZÖRÉNYI 1996 (Szirmai emlékek)

1938 nyár elején levelet kaptam a nagybirtokos K. S.-tól, a szirmai kastély urától. Azt írta: még nem ismert eleven költőt, amiért is feleséggel együtt szeretne két hónapra vendégül látni. Nem nagyon akaródtam. Valy azonban kijelentette, hogy ő még nem aludt kastélyban, amiért engedtem kívánságának. – A miskolci állomáson díszes fogat várt ránk. A szirmai kastélyt Lechner tervezte: remekül berendezett szobáiban selyemtapéta a falakon, csillárok a magasban, roppant könyvtár szattyánbőr-kötéses könyvekkel. Étkezésnél fehér kesztyűs inas, a kastély kocsiútjában fogatok, Rolls-Royce, a domboldalon villanymű és a nőtlen, öregedő házigazda, aki ütődött testvérével élt a kastélyban, mindent elkövetett, hogy jól érezzük magunkat.

Ez nem sikerült. A könyvtárban a Pesti Hírlap 96 filléres ponyvaregényei sorakoztak szattyánbőrben. A villanymű a kastélyt szolgálta csak: lenn a völgyben K. S. zselléreinek, akik négyesével, ötösével laktak egy-egy döngölt földű szobában, nem volt világítása. Mikor K. S. levitt bennünket a völgybe, hogy Szirma községét megmutassa, a kegyúr jöttére megkongatták a templom harangjait, és a falu népe felsorakozott a házak előtt. Akadtak öregasszonyok, kik előrejöttek, és K. S. ferdén hátranyújtott kezét csókolgatták. A parasztok többsége levett főveggel állt; kalapjuk széle a föld porát súrolta. K. S. a paplakba vezetett bennünket, ahol a falu jegyzőjével együtt villásreggelire vártak mindnyájunkat.

Rendesen négyesben vacsoráztunk a házigazdával és szóttan testvérével. A vacsorához négy üveg pezsgőt hoztak fel a pincéből: mivel legfeljebb kettőt ittunk meg, a két maradék üveget az inas a ház mögötti betonon verte szét, minthogy azt, amit egyszer felhoztak az asztalra, többé nem lehetett a pincébe visszavinni.³⁸

Az író prózai és verses beszámolója érzékletesen mutatja be a kastély lakóinak és a szirmai emberek életének különbségét. Az előbbiek nagyúri életmódjával szemben a cselédség mérhetetlen szegénységben élt. Az ún. négyeskonyhákban középen helyezkedett el a közös konyha, amelyhez négy szoba csatlakozott, ezek mindegyike egy-egy család lakásául szolgált. Az uradalom cselédsége kevésbé érintkezett a falu lakóival. Idős szirmai emberek úgy emlékeznek, hogy a birtokról iskolába járó gyerekek szegényesek és elhanyagoltak voltak.

1942-ben, a harmadik zsidótörvény megjelenése után Klein Sándor birtokából 327 kat. hold területet a kastéllyal és a gazdasági épületek egy részével együtt el kellett adjon (presszió hatására) dr. Demel Aladár országgyűlési képviselőnek, az Országos Földhitelintézet vezérigazgató-helyettesének.³⁹ Demel 1944 márciusában ezt az ingatlant továbbajándékozta a Miskolci Katolikus Legényegyletnek⁴⁰, a birtok megmaradt része pedig az Országos Földhitelintézet kezébe került, aki a területet kishasznóbérlőknek adta bérbe. A ma élő idős szirmaiak közül többen Demel Aladárra emlékeznek, mint tulajdonosra, ahogy vasárnaponként családjával bekocsizott a templomi misére. A földbirtokos Klein Sándor, hogy elkerülje a miskolci gettóba való elhurcolását, 1944. május 31-én megmérgezte magát, majd két nappal később meghalt.⁴¹ Nevét a budapesti Holokauszt Emlékközpontban Szinyei Béla kezdeményezésére örökítették meg.⁴²

³⁸ FALUDY 1989. 226.

³⁹ Demel Aladár életrajza. In: *Országgyűlési Almanach az 1939–1944 évről*. Szerk.: HAEFFLER István. MTI Rt., Budapest, 1940. 159. A tulajdonosváltásról olvashatunk: Klein László kérvénye az Országos Földbirtokrendező Tanács részére. MNL BAZML IV. 905/b. 1948: 8-294. 214/948 dosszié

⁴⁰ Ajándékozási szerződés. MNL BAZML IV. 1925/b. 9. doboz 9.

⁴¹ Miskolci anyakönyvi kerület halotti anyakönyvének másodpéldánya 1944. MNL BAZML XXXIII. 1/a. 2276. 208/47. 640. sorszám. Haláláról többféle hír is megjelent. Faludy önéletrajzi regényében így ír: „K. S. ugyanebben az időben állítólag agyonlőtte magát, más források szerint Rolls-Royce-át telitalálat érte, amikor menekülni akart a Vörös Hadsereg elől.” FALUDY 1989. 228.; Csíki Tamás: *A miskolci zsidóság a holocaust időszakában* című tanulmányából a következő mondat is erről szól: „Az akció brutalitását jelzi, hogy Tyrnauer Márk ny. kúriai bírósági elnök, Klein Sándor volt százados és egy Hofbauer nevű kereskedő a bántalmazások nyomán meghalt...” Csíki 2001. 343.; Szinyei Béla szerint „Klein Sándor bevonult a gettóba, ahol nemsokára, barátjával együtt öngyilkosságot követett el.” SZINYEI 2014. 12. 41. jegyzet.; Németh Kornél pedig ezt írja szakdolgozatában: „Klein Sándor a zsidótörvények bevezetésekor öngyilkos lett, megmérgezte magát.” NÉMETH 1984. 18.

⁴² SZINYEI 2014. 12. (Holokauszt Emlékközpont 331–336. szakasz 345. tábla)

Klein Sándor miskolci lakásában (Széchenyi u. 66.) maradt vagyonát a múzeumba szállították, a szirmai kastélyra és a körülötte elterülő parkra pedig az enyészet és pusztulás várt, annak ellenére, hogy a 3253/1945. sz. rendelet értelmében az üres épületeket, fákat tilos volt elhordani és kivágni.⁴³ A lehangoló látványt a faluba 1946-ban visszatérő Faludy György a *Kétségbeesés Szirmán* című versében örökítette meg:

*Függöny helyett folyondár lóg az üszkös
ablakból. A parketta közepén
kiégett, mély lyuk, benne csirkecsontok
meg a csillár hegyikristályai.
A kék selyemtapétát bajonettek
szántották fel. [...]
– „A serlegek s a porcelán most hol van?”
– „A szemétdombon, kint a kert mögött,
Mindent szétverték, kővel s kalapáccsal.”
– „S a festmények?” – „Befűtöttek velük.”
Elhallgatunk. A folyondár megmozdul
s a zöld homály hintázni kezd velem.
Mint hogyha tenger mélyén fuldokolnék
tüdőmben vízzel. Kifutok a kertbe.
Leülök a fűbe, a kőfal mellé.
Eltűnt a márványpad, kivágtak minden
nagy fát, de a bokrok s a futórózsák
megvannak még...⁴⁴*

Klein Sándor nőtlen és gyermektelen volt, halála után örökösei testvérei: Lajos és Vilmos lettek volna, de őket 1944 júniusában elhurcolták Auschwitzba, és a holokauszt áldozataivá váltak. Kettejük közül csak Lajosnak voltak gyermekei: László és Lili.⁴⁵ Levéltári iratokból, kérvényekből kiderült, hogy a vész-korszakot munkaszolgálatosként túlélő és hazatérő unokaöccs, Klein László, mint örökös igényelte viszsza nagybátyja megmaradt vagyonát. A gettósítás idején ui. a zsidóktól lefoglalt műkincsek a miskolci múzeumba kerültek, de azoknak, akik hazatértek, ezeket a javakat visszaszolgáltatta a múzeum. Így történt ez Klein Sándor hagyatékával is, 1946-ban Klein László a zárolt bútorokat, festményeket, szobrokat és egyéb műtárgyakat Leszih Andor akkori múzeumőrától, mint jogos örökös átvette (az átadás/átvételi jegyzőkönyvet ld. a Függelékben).⁴⁶ A vezetéknevét később Jenkeire változtató Klein László életéről, a hagyaték további sorsáról egyelőre nincsenek ismereteink.⁴⁷

⁴³ Épület lebontásának, fa kivágásának megakadályozása. MNL BAZML V. 210. 1988/1945

⁴⁴ A *Kétségbeesés Szirmán* (Miskolc, 1946) c. vers az *Emlékkönyv a rótt Bizáncról* c. versciklus része: FALUDI 1995. 250–253.

⁴⁵ CSÍKVÁRI 1939. V. rész 228. hasáb (Klein Lajos rövid életrajza)

⁴⁶ Borsod Vármegye Árvaszékének iratai 1948. MNL BAZML IV/905/b. 214/948 dosszié

⁴⁷ A névváltozás dokumentuma: MNL BAZML XXXIII. 1/a. 839.

A kastély

Az 1902–1903 körül épült szirmai Klein-kastély a falutól északnyugati irányba, a miskolci Martin-telepre vezető út keleti oldalán állt, a település belterületétől tisztességes távolságban. Egy rövid bekötőút vezetett hozzá: ettől délkeletre terült el a gazdasági épületek csoportja, északnyugatra a kis kastélypark a kastéllyal. Az épületek és a park helyén ma az *Árvácska*, a *Pipacs* és az *Új Élet* utcák házai állnak.⁴⁸ A kastély tervei vagy részletes leírása nem maradt ránk, elrendezéséről így igen keveset tudunk. Amennyiben erre az épületre vonatkozik a Klein-birtok úri lakának 1919-ben készült leírása, a 35 méter hosszú és 16 méter széles, egyemeletes kastély 12 szobával rendelkezett, viszonylag kisméretűnek számított.⁴⁹

11. A kastély főhomlokzata, fénykép. MÉM-MDK Ltsz:17.012

A kastély egyemeletes, négy tengely széles főtömbjéhez a bekötőút felől kétoldalt egy-egy földszintes, lekerekített L alaprajzú oldalszárny csatlakozott, egy kicsiny előudvar fogva közre.⁵⁰ A kastélyépítészeti hagyományaitól eltérően, az oldalszárnyak nem a főtömb jobb és bal oldali oldalhomlokzatához csatlakoztak, hanem az elé voltak húzva, nyeregtejük gerince a főhomlokzattal egy síkba, annak eresznélalával pedig közel egy magasságba került. A kastély három épülettömbje így önálló tömegként hatott, amelyek sajátos, lépcsőzetes tömegkompozíciót alkottak, csúcspontban a főhomlokzat két középső tengelye felett emelkedő hullámos vonalú oromzattal. Hangsúlyos motívuma volt a homlokzatnak az oromzat alatt emelkedő, három oldalt nyitott bejárati előépítmény is – ennek elülső nyílása belül parabolaívet formázott, kívül viszont az oromzat hullámvonalát visszhangozta. E hullámvonalak a főtömb előtt húzódó előkertet határoló falazott – kovácsoltvas betétekkel áttört – kerítésben folytatódtak, majd a két oldalszárny homlokzatára is felfutottak. A főtömb zárópárkányának sarkain ülő, plasztikus tulipándíszben végződő akrotérionok és az oldalszárnyak lekerekített sarkai fölé helyezett kis pártafalak hullámvonalas kiképzésükkel ugyancsak a főhomlokzat fő motívumára, a hullámos oromzatra rezonáltak. E hullámmozgást a homlokzat alárendeltebb tagozatai is átvették: a főtömb és az oldalszár-

⁴⁸ Szirma község kataszteri birtokvázlatainak részlete, 1939. Kézirat. HOM HTD Ltsz: 70.16.1.

⁴⁹ MNL BAZML XVI.755. 1. nd.

⁵⁰ A kastélyra vonatkozó képi források többsége elérhető: <http://lajtaarchiv.hu/muvek/klein-sandor-kastelya-1902-1904-korul-szirna-borsod-megye/>

nyak eltérő kiképzésű zárópárkányai, illetve az ablaknyílások könyöklőpárkányai is hullámvonalúak voltak. A kastély tömegének az oldalszárnyakkal és a bejárati előépítménnyel való megmozgatása pedig az épülettömeg térbeli hullámzását eredményezte. A kastély parkra néző homlokzata a bejáratinál sikerűbb és nyugodtabb formálású volt. Az előtte elterülő park tengelyvonalában álló kéttengelyes, hullámos oromzattal koronázott középrészze rizalitként előreugrott, a földszinten hullámos mellvédű, nyitott terasz csatlakozott hozzá. A bejárati homlokzat nyílásformái igen változatosak voltak: az oldalszárnyakon négyszögletes, a főtömbön többségében kosáriréses záródású ablakok nyíltak, egyaránt élszedéses vakolatkeretetéssel. Az oromzat padlásablakai leginkább vízcsepp formájúnak, az alattuk a kastély halljára nyíló, ólomüveg ablakos nyílások pedig talán fülkagyló, esetleg paletta alakúnak nevezhetők. Formájuk egy patkóíves nyílásnak tömzsi pillérrel való kettéosztása révén keletkezett. E különleges formájú ablakok a kerti homlokzat középrizalitján is megjelentek: a pillérrel kettéosztott patkóíves ablakpár itt egy emeleti loggia nyílásaként.

A kastély főtömbje felett magas, meredek vonalú tetőzet emelkedett, amely az oldalhomlokzatok fölé négy síkban megtörő, csonkakontyos, vízvetős, fa oromfalas formákkal borult. A tető mereksége, a népi eredetű tetőforma párban, szimmetrikusan való alkalmazása igen karakteres, az épület összképét erőteljesen befolyásoló tetőzetet eredményezett; e forma tisztaságából azonban sokat levontak a vízvető síkjába belemetsző hullámos vonalú kis oromzatok, akrotérionok, a gerincre állított tetődíszek – azaz a lechneri szecessziónak az épületen alkalmazott jellegzetes formaelemei. Az építésszek a kéménycsoportokat is e díszekhez hasonlóan, kis hullámos vonalú oromzatokból kiemelkedő, díszített felületű architektonikus motívumokként képezték ki.

12. Kastélybelső: a földszinti hall. Amatőr felvétel az 1930-as évekből. MÉM–MDK Ltsz.17.021.

A kastély bejárata egy kétszintes, galériás hallba vezetett – az épületnek egyedül erről a helyiségről alkothatunk valamelyes fogalmat néhány, valószínűleg az 1920–1930-as évekből származó amatőr fotó segítségével. A téglalap alaprajzú helyiségbe az üvegezett, parabolaíves bejárati ajtón lehetett belépni, ettől jobbra indult az emeletre vezető lépcső. Ennek alsó, ívelt karja a hall terébe benyúló áttört korlátú falépcső volt, felső, egyenes karja tömör mellvéd mögött, hattyúnyakíves boltozás alatt vitt fel a galériára. E galéria fakorlátja az íves lépcsőkar korlátjával és a hall ülőbutorai egy részének háttámlájával megegyező kialakítású volt: hullámos vonalú korlátlécek váltakoztak bennük karcsú, esztergált bábokkal. A galériával szemben nyílt a bejárati homlokzat fülkagyló formájú ablakpárja, a színes üveglablakon ornamentális keretben egy parasztlány és egy parasztfiú alakja jelent meg. A gazdagon díszített sötét mázas cserépkályha formája a bejárat boglyaívét ismételte.

13. Kastélybelső, földszint. Amatőr felvétel az 1930-as évekből. MÉM–MDK Ltsz. 17.013

14. Kastélybelső:
a hallból induló főlépcső
Amatőr felvétel
az 1930-as évekből
MÉM–MDK Ltsz. 17.023

A szirmai Klein-kastély különleges helyet foglalt el a 20. század elejének hazai kastélyépítészetében. 1900 után a városi magánépítkezésekben, sőt bizonyos mértékig már az állami és a városi középület-építkezésekben is megtört a historizáló stílusok uralma, teret nyertek a szecesszió különféle irányzatai is. A kastélyok építetői legnagyobb részt még ekkor is ragaszkodtak a történeti formákhoz, a bevett neogótikus, neoreneszánsz vagy neobarokk mintákhoz, vagy kisebb épületek, vadászkastélyok esetében a kötetlenebb angol vagy svájci modorhoz. Ismerünk néhány olyan századfordulós kastélyt is, amely kötetlen formálásával túllépett ezeken a sémákon, közéjük sorolható Lechner Ödön két korábbi, Pártos Gyulával közösen tervezett kastélyépülete, a mozsgói Biedermann-kastély (1892 k.) és a zsámboki Beniczky-kastély (1895 k.) is.⁵¹ Lechner századfordulós főműveinek nemzeti szecessziós stílusában épült kastélyt azonban csak egyet ismerünk, a szirmai.

A 20. század első éveiben számos magyarországi épület valósult meg színes, mozgalmasan tagolt, vakolt és részben téglával burkolt homlokzatokkal, amelyeket főpárkány helyett hullámos vonalú oromzat koronázott, párkányok és pilaszterek helyett pedig indázó téglá- vagy vakolatszalagok tagoltak. Ezekben a házakban nem ritkán a lechneri formanyelv más elemei is felbukkantak: a lágy, szabálytalan vonalú nyíláskeretezés, a népművészeti inspirációjú színes mázas kerámiadíszek, az áttört kovacsoltvas-betétekkel ékes, ívelt vonalú mellvéddek, vagy a színes mázas cseréppel fedett, erősen tagolt tetőidomok. A lechneri formák népszerűsítésében elsődleges szerepe volt az irodájában dolgozó, majd később a vele egy-egy munka erejéig alkalmi társulásra lépő fiatal építészeknek, de sok olyan építész is a mester hatása alá került, aki nem állt vele személyes kapcsolatban. Lechner Ödön művei közül a *Földtani Intézet* és a *Postatakarékpénztár* gyakorolta a legnagyobb hatást, de a szegedi *Deutsch-bérház* szerepe sem elhanyagolható, ennek homlokzatán a tervező fővárosi műveinek téglaszalagos homlokzattagolását a még köznapibb és olcsóbb vakolatba transzponálta.⁵²

15. Kastélybelső-a hall felső szintje a festett üvegablakokkal
Amatőr felvétel az 1930-as évekből. MÉM–MDK Ltsz.17.020

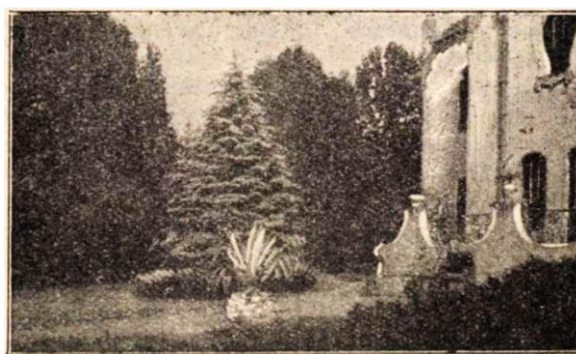
⁵¹ HADIK 1997. 36–43; ALFÖLDY 1999; SÁNDY 2005. 88–96; SISA 2007; GERLE 2010. 67–68. Néhány példa: Tolnay-kastély, Inárcpuszta, 1896 (Korb Flóris–Giergl Kálmán); Orosdy-kastély, Pilisszántó, 1899–1900 (Meinig Arthur); Esterházy-kastély, Ábrahám [Abraham, Szlovákia], 1899–1900 (Josef Urban); Tüköry-kastély, Diósszentpál, 1904 (Foerk Ernő–Sándy Gyula)

⁵² GERLE 1985; CSÁKI 2014; BRUNNER–MÉSZÁROS–VERESS 2017

A szirmai kastély számos részletmegoldása is Lechner Ödön 1901-re elkészült Postatakarékpénztárát idézte: a hullámos vonalú oromzatok, az ablakkönyöklők, a tetődíszek kiképzései egyaránt a budapesti Hold utcában álló épületre utaltak. A banképület pénztárcsarnoka feletti hullámvonalú, kovácsoltvas betétekkel ékes udvari mellvédek párdarabjai Szirmán a kerti terasz mellvédjeként, illetve a bejárati homlokzat előkertjének kerítéseként tűntek fel. A falsíkok alapszínétől eltérő színezésű vakolatszalogoknak a Klein-kastélyon is jutott szerep: a homlokzatok hullámszó, mozgalmas összhatása jelentős részben ezeknek volt köszönhető. Lechneri elemek tekinthetők a szecessziósan stilizált tetődíszek, oromzatok csúcsán elhelyezett, a magyar népművészet virágornamentikájának síkmotívumaiból háromdimenziós, plasztikus dísszé formált, s valószínűleg színes, mázas kerámiából kivitelezett díszítőelemek, továbbá a tetőgerincek egyedi formájú kúpcserepe, sarokdíszei, valamint az ereszcatornák díszes vízgyűjtő üstjei is.

16. Kilátás a kastély teraszáról. Képeslap 1930 k.
RMFLib HGY Képeslap-gyűjtemény

17. Parkrészlet. Sajtófotó Az Est Hármaskönyvéből,
1928 (N. N. 1928. 524.alapján)

Ezek a formák Lajta Béla és Lechner Ödön más közös alkotásain (a pozsonyi postaépület pályatervén vagy a budai Leitersdorfer-nyaralón), illetve Lajta önállóan, de mestere stílusában alkotott művein is feltűntek – utóbbiak közül a legjelentősebb, s az egyetlen eredeti formájában ránk maradt épület a zentai (ma: Senta, Szerbia) tűzoltólaktanya. E bájos kisvárosi középület méretét, elrendezését, és részletképzését tekintve is közeli párhuzama a szirmai kastélynak.⁵³ Közös bennük az is, hogy kis méretük ellenére is monumentális hatásra törekvő tömegkompozíciójuknak köszönhetően mindkét épület sajátosan lajtai karakterrel, Lechner Ödön építészetétől eltérő jelleggel bír. A Lechner Ödön kisebb épületeire (például az említett mozsgói Biedermann-kastélyra) jellemző fesztelenebb, festői, aszimmetrikus szerkesztéssel, alaprajzszervezéssel ellentétben a zentai és a szirmai épület szigorúan szimmetrikus, tengelyes elrendezésű. A kastély tömegkompozíciója valójában igen hasonlított a tűzoltólaktanyáéra: a háttérben álló, nagyobb tömegű, kiemelkedő épülethez képest kétoldalt mindkét esetben kisebb, alacsonyabb, tagoltabb tömegű épületrészek kapcsolódtak, egy előudvarszerű, a barokk kastélyépítészeti *cour d'honneur*-jét idéző térrészt zárva körül.

A párkányok, ablakkeretek alakítása, a hullámvonal kiemelkedő szerepe, s a különleges ablakformák alkalmazása ugyanakkor olyan közös, s a lechneri építészettől idegen jellemzője a két épületnek, amely inkább az egykorú belga, francia *art nouveau*-hoz közelíti őket.

⁵³ CSÁKI 2012. A képi források elérhetők: <http://lajtaarchiv.hu/muvek/tuzoltolaktanya-1903-1904-zenta-ma-senta-szerbia/>

18. Zenta, Tűzoltólaktanya, 1903–1904. MNM TF Ltsz. 1194-1958

A Klein-kastély rendelkezett néhány olyan részlettel is, amely nem származtatható sem Lechner Ödön korábbi alkotásainak formanyelvéből, sem az *art nouveau* stílusából, s amelyek Zentán sem figyelhetők meg: az egyik a bejárat boglyaíve, a másik pedig a tető vízvetős kiképzése. Mindkettő Lajta Bélának az archaikusnak tartott népi építészeti formakincs fölhasználására irányuló törekvéséről tanúskodik.

A magyar népi építészet kutatástörténetének kezdeti időszakában, 1895–1900 körül Herman Ottó, Jankó János, Huszka József és mások heves vitát folytattak a magyar paraszti lakóház eredetéről.⁵⁴ A vitázó felek egy kérdésben jórészt egyetértettek: az idegen eredetűnek, újabb kori fejleménynek tartott oromzatos nyeregtetővel szemben a magyar népi lakóház jellegzetes és archaikus lefedési módját a lekontyolt tetőben látták. Ez a vita minden bizonnyal felkeltette Lajta érdeklődését is, aki a hagyományos népi tetőformáknak a műépítészetben való alkalmazásával számos alkotásán kísérletezett. A szirmaihoz hasonló vízvetős tetőforma fedte a fivérének 1902-ben Lechner Ödönnel közösen a budai Hűvösvölgyben tervezett nyaralót,⁵⁵ csonkakontyos tető került az 1905–06-ban épült budapesti Malonyay-villa fölé,⁵⁶ de még a Pesti Chevra Kadisa monumentális Szeretetházának 1909-es tervein is megjelenik Herman Ottó által a matyó ház jellegzetes és archaikus elemének tekintett buggyos tető.⁵⁷

⁵⁴ A vita két kiindulópontja Huszka József „A székely ház” című 1895-ben kiadott könyve, illetve Herman Ottónak a Természettudományi Közlöny 1899. évfolyamában „A magyar ősfoglalkozások köréből” címmel megjelent nagy tanulmánya volt, a vitacikkek, levelek többsége az Ethnographia 1899–1900. évfolyamaiban jelent meg. A témáról a korabeli művészeti sajtó is közölt írásokat, ld: SZENDREY 1902. Vö. GILYÉN 2002. 176.

⁵⁵ <http://lajtaarchiv.hu/muvek/ifj-leitersdorfer-lipot-nyaralojanak-bovítése-1901-1902/>

⁵⁶ <http://lajtaarchiv.hu/muvek/malonyay-dezso-villaja-1905-1906-xiv-izso-utca-5/>

⁵⁷ <http://lajtaarchiv.hu/muvek/1906-1911-a-pesti-chevra-kadisa-szeretethaza/>

A szirmai kastély három oldalról kb. 3-4 m magas ívekkel megnyitott, dongaboltozatos lefedésű bejárati előépítményének parabolaíve szintén olyan forma volt, amellyel Lajta Béla 1900 körül már kísérletezni kezdett, Lechner Ödön önállóan tervezett épületein (pl. kecskeméti Rákóczi-emlékművön) azonban csak évekkel később jelent meg.⁵⁸ A parabolaív alkalmazásának, a parabola metszetű kupolával, álkupolával fedett centrális építményeknek számos történelmi emléke volt ismert a korban, a legnevezetesebb talán a műkénéi Átreusz-kincsháza lehetett. Az ókori tholosz-sírokat Lajta is ismerhette, nem véletlen, hogy a formát először egy temetői építményen, Kossuth Lajos mauzóleumának 1901–1902-ben kidolgozott pályatervén alkalmazta.⁵⁹ E pályaterv leírásában azonban a „boglyakupola” kifejezést használta, amely inkább tűnik a néprajz mintsem a régészet tudományágából kölcsönzött fogalomnak. A hazai paraszti gazdálkodás boglyaalakú építményeiről szóló első beszámolók valóban ekkor, a 20. század első éveiben láttak napvilágot. Herman Ottó a magyar ősfoglalkozásokról és ezek építményeiről írott műveiben a halászok, pásztorok enyhelyeiben, kunyhóiban a magyarság ősi életmódjának és építkezési módjának az emlékét vélte felfedezni. A „boglyaformájú pásztor kunyhók” primitív építményeiben Herman Ottó a közvetlenül a nomád sátorból kifejlődött, annak formáját még őrző egyik ősi magyar háztípus reliktumát látta.⁶⁰

Az a logika, amellyel ő e néprajzi megfigyelésekből kiindulva a magyarság őstörténetét próbálta megvilágítani hasonlatos Huszka József „magyar ornamentika” koncepciójához, s minden megalapozatlansága ellenére ahhoz hasonló vonzerőt gyakorolhatott Lajta Bélára. Az építész e formában minden bizonnyal a vernakulárisnak és az archaikusnak az összecsengése, a felismerni vélt hatalmas történelmi távlat nyűgözte le, az, hogy a korabeli magyar pásztor kunyhók vagy gabonataralók építészeti formája a magyar ősidőkig és az európai kultúra ősidejéig, a homéroszi korig kínált visszapillantást az időben. A parabolaív ráadásul a klasszikus építészet által még „el nem használt” ősfurma volt – ideális tehát egy új építészet kezdete számára. A huszadik század eleji magyar építészet más alkotóinak körében is népszerű formát Lajta Béla 1910 előtti művein különös előszeretettel alkalmazta.

19. Schmidl Sándor és felesége mauzóleuma, 1904, Budapest, Kozma utcai zsidó temető
Fotó: Csáki Tamás, 2011

⁵⁸ GERLE 1989

⁵⁹ <http://lajtaarchiv.hu/muvek/kossuth-mauzoleum-palyaterve-1902-kerepesi-temeto/>

⁶⁰ HERMAN 1899. 245–262. A téma kutatástörténetével kapcsolatban ld. FÜZES 1982, FEJŐS 2002.

A szirmai bejárat legközelebbi párhuzama az építész életművében meglepő módon egy síremlék: Schmidl Sándor és felesége, Holländer Róza 1904-ben épült mauzóleuma a budapesti Kozma utcai zsidó temetőben.⁶¹ E parabolaíves dongával fedett, kívül pirogránit elemekkel burkolt, belül mozaikdíszes sírépítmény homlokzati kontúrájában a Klein-kastély bejáratához nagyon hasonló módon kapcsolódik össze a parabolaív és a hullámvonal – s még a hullámvonalat kiadó homlokzati elemek felső síkjának rovátkolt kiképzése is összeköti a két épületet. A *Wechselmann-féle Vakok Intézete* 1908-ra felépült, a lechneri formanyelven már túllépő budapesti épületének bejáratát szelfogója nem más, mint a Klein-kastély „tornácának” monumentális léptékű továbbfejlesztése;⁶² Malonyay Dezső 1906-ban elkészült fővárosi villája bejáratának terméskőkerete pedig annak egyszerűsített, síkba transzponált változata.

20. A Wechselmann-féle Vakok Intézete, főbejárat, 1908 (SCHROLL 1910 k. II. 24. – FSZK BGY)

Klein Mór egykori szirmai kastélyát mindezek alapján a 20. század eleji magyar építészettörténet egy igen fontos emlékének tekinthetjük. A kastélyépítészet műfajában jelen tudásunk szerint ez volt a lechneri nemzeti szecessziós stílustörekvés egyetlen megvalósult alkotása. A népi építészetből vett formák hangsúlyos alkalmazása révén ugyanakkor ezen az irányzaton már túlmutató alkotás is volt. Fontos bizonyítéka annak, hogy a népi építkezés formaelemeiben a korabeli építészeti feladatok megoldásánál alkalmazható, ugyanakkor archaikus, autochton nemzeti műformákat elsőként nem Kós Károly és társai, az ún. „Fiatalok” csoportjához tartozó építészek látták meg 1906 körül. A népi építészeti formáknak a műépítészetbe való beemelésével 1902 körül már Lechner Ödön közvetlen környezete is kísérletezett, párhuzamosan Wigand Ede és Sándy Gyula ilyen irányú próbálkozásával. A szirmai kastély azért is különösen figyelemre méltó mű, mert elképzelhető, hogy a tetőforma megválasztásánál építészei nem pusztán általánosan a „népi építészetet”, hanem konkrétan a regionális, lokális paraszti építkezést kívánták mintául választani: a faluban, Szirmán ugyanis még az 1950-es években is több „magyar kontyos”, azaz vízvetős tetejű parasztház állt, a korabeli műemléki felmérés is egy ilyet emelt ki Miskolc egyik legszebb népi épületeként.⁶³

⁶¹ <http://lajtaarchiv.hu/muvek/siremlekek-1903-1918/>

⁶² <http://lajtaarchiv.hu/muvek/1905-1908-wechselmann-ignac-es-neje-neuschloss-zsofia-vakok-tanintezete/>

⁶³ Pl. a Kassai utca 11. és a Kossuth utca 69. sz. háza, amelyek közül az utóbbi 1869-ben épült. HORVÁTH 1956. Vö.: BAKÓ 1976. 133–145.

*

Köszönetünket fejezzük ki mindazoknak, akik bármilyen minőségben támogatták e tanulmány létrejöttét: Balázs Péter Pál magánszemély, Miskolc; Balogh Attiláné gyűjteménykezelő, Herman Ottó Múzeum; Bede Katalin osztályvezető, II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár; Bodnár Tamás főlevéltáros, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára; dr. Czapné Tóth Sarolta tanár, Herman Ottó Gimnázium; Hörcher Eszter, Holokauszt Emlékközpont, Budapest; Kis József igazgató, Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára; Mészáros Viktória fotós, Szentesi Edina és Kapusi Krisztián muzeológus, Herman Ottó Múzeum, Miskolc; Pohubi Ágnes mérnök tanácsos, MÁV, Miskolc; Sári Katalin tanár; Sike Gábor újságíró-riporter, Európa Rádió; Szécsényi Marianna önkormányzati képviselő; Szinyei Béla építésmérnök, Tószeg; dr. Varga Mariann, mb. igazgató, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Szirmai lakosok: Kiss Jánosné Margitka néni; Szabó néni; Halász Vince; Szabó Károly; Szilvás Imre. További adatokat szívesen fogadnak a Szerzők: hidega@freemail.hu; tcsaki@hotmail.com.

21. Népi lakóház: Szirma, Kassai utca 11. Fénykép, 1930 k. (HORVÁTH–MARJALAKI–VALENTIN 1962. 257. alapján)

Függelék
Átvételi és átadási jegyzőkönyv
Miskolc, 1945. december 12–14., 1946. január 29
 (MNL BAZML IV. 905/b. 1948:8-294. 214/948 dosszié)

A Miskolci Pénzügyigazgatóság által 1944 évben zár alá vett és további intézkedésig megőrzés végett a Borsod-Miskolci Múzeumban elhelyezett, Klein Sándor (Széchenyi u. 66. sz.) tulajdonát képezett alábbi régi bútorokról, képekről, műtárgyakról, - melyeket az Elhagyott Javak Kormánybiztosai megbízottjának E. M. 3358/1945 és 431/1946 sz. határozata és Borsod- Gömör Vármegye Árvaszkénének 2386/á. 1946. sz. határozata értelmében a Borsod-Miskolci Múzeum Klein László gondnok úrnak (Széchenyi u. 22.) további kezelés végett részben 1945 dec. 12-14-én, részben 1946 január 29-én átadott s nevezett azokat átvette.

1945. dec. 12–14 átvette:

- Biedermeier kis ruhásszekrény
- Négy barokk fotel, tarkamintás huzattal
- Egy barokk kanapé, zöld huzattal
- Egy barokk fa csillár, aranyozott
- Empire ágy, festett elejű, Rákóczi F. sárosi kastélyából
- Empire szekrényke, fiókos
- Két empire szék
- Álló óra, barokk
- Íróasztal kockás betétes dísszel
- Sakkasztalka, betétes dísszel
- Ruhásszekrény, betétes díszű ajtóval, oldalt 1-1 csavart oszlop
- Faragott szoborállvány

1946. január 29-én átvette:

- Kis vasláda, pántozott, 18. századbeli
- Óra, szekrényes, 18. sz. vége
- Hímzett mintakendő 1834 évből
- Balkáni hímzés
- Miseruhából részletek, 18. század
- Üvegpalack pohárral
- Két keleti bronz váza
- Egy nagy, nyolcágú bronz gyertyatartó
- Két réz gyertyatartó
- Hímzett mezőkövesdi ingujjvég
- Kalotaszegi írásos párnavég
- Üveg cukortartó fedővel
- Parádi üvegtálcák, rárakott festett fehérdísszel (egynek a fedelével)
- Magyardíszű majolika butykos
- Magyardíszű fajansz tintatartó
- Barokdíszű fajansz tintatartó
- Applikált és hímzett díszű nagy terítő (Muhits-Némethyné)
- Hímzett kehelytakaró
- Sapkajelvény
- Egyiptomi kis bronz szobor, usebti
- Márványszobor Vedres Márk: Női akt. Állvánnyal
- Bronzszobor, Bikát ábrázol. Miskolci Gépgyár öntése
- Régi fénykép, női arckép, ovális keretben

– Csók István:	Báthory Erzsébet	Rézkarca
– Szinyei [Merse Pál]:	Lechner Ödön arcképe	Rézkarca
– Monsperet–Leblanc:	Kocsit hajtó férfi	Színezett metszet
– Telepy K[ároly]:	Tájkép, Duna szigettel	Olajfestmény
– Basch Árpád:	Szobarészlet, szirmai kastélyból	„
	Klein Sándor arcképe	„
	Hágár	„
	Fekvő női akt	„
	Női fej	„
	Fürdés után	„
	Női akt férfivel	„
– Basch Mihály:	Tenger	„
– Meilinger Dezső:	Falusi utca	„
– Adam Emil:	Ló (Malatesta)	„
– Benczúr Gyula:	Savoyai Eugen szobra	Színezett rajz
– Madarász Viktor:	Dobozi búcsúja hitvesétől	„
– Garay Ákos:	Lovaskocsi	Rajz
– Danhauser, Josef:	Női fej	Vízfestmény
– Mészöly Géza:	Tájkép	Olajfestmény
– Brocky Károly?:	Női arckép	„
– Lotz Károly:	Múzsza	„
– Wagner Sándor:	Vásár	„
– Bihari Sándor:	Bíró előtt	„
– Borsos József:	Női arckép	„
– Bruck Miksa:	Rokokóruhás férfi	„
– Bachman Károly:	Szobarészlet	„
– Ismeretlen festő:	Férfiarckép, 19 század eleje	„
– Szinyei Merse Pál:	Tájkép	„
– Ligeti Antal:	Tájkép	„
– Barabás Miklós:	Női arckép	Ceruzarajz
– Mednyánszky László:	Tájkép	Olajfestmény

Átadtuk:
 Leszih Andor múzeumőr

Átvettem:
 Klein László

Miskolc, 1946. január 29-én

FORRÁSOK ÉS GYŰJTEMÉNYEK

FSZEK = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest

BGy = Budapest Gyűjtemény

HOM = Herman Ottó Múzeum, Miskolc

FN = Fotó-negatívtár

HTD = Történeti Dokumentáció

MÉM-MDK = Magyar Művészeti Akadémia, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest

MNG = Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

A = Adattár

MNM = Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

TF = Történeti Fényképtár

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

BAZML = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc (Alsószolca)

IV. = Megyei törvényhatóságok, szabad királyi és törvényhatósági jogú városok

IV. 830 Borsod vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye

IV. 905 = Borsod-Gömör (-Kishont) Vármegyék Árvaszékének iratai
1924–1938, 1945–1950

IV. 905/b = Általános iratok

IV. 1925 = Miskolc Város Levéltárában elhelyezett letétek (örzemények) gyűjteménye
1860–1953

IV. 1925/b = Egyesületi iratok gyűjteménye

V. = Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek

XVI. = A népköztársaság és a tanácsköztársaság forradalmi szervei

XVI. 755. = A Miskolci járás szocializált gazdaságainak iratai 1919

V. 210 = Szirmai körjegyzőség iratai 1898–1950

XXXIII. = Külön intézkedéssel levéltárba utalt iratok

XXXIII. 1/a = Állami anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye – Abaúj, Borsod, Gömör, Kishont, Torna (vár)megye és Miskolc város anyakönyvi kerületei állami anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye

RFMLib = II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Miskolc

HGy = Helyismereti Gyűjtemény

Interneten elérhető források:

lajtaarchiv.hu = Lajta Béla Virtuális Archívum. Tervek, Fotók, dokumentumok. A honlap szerkesztője:
Csáki Tamás

BIBLIOGRÁFIA

ALFÖLDY 1999

ALFÖLDY Gábor: A pilisszántói Orosdy-kastély és parkja = *Ars Hungarica* XXVII. (1999)/1–2. 389–417.

APOSTOL 1902

APOSTOL Bertalan: *Pacsirta dal. Költemények*. Szelényi és Társa, Miskolc, 1902

BAKÓ 1976

BAKÓ Ferenc: Tetőformák, homlokzatok a Bükk és a Mátra vidékének parasztházain = *Agria – Az Egri Múzeum Évkönyve* XIV. (1976) 133–174.

BALOGH 1935

BALOGH Ilona: *Magyar fatornyok*. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézet, Budapest, 1935.

BÁRDOS 1913

BÁRDOS Artúr: Lajta Béla. = *Művészet* XII. (1913)/8. 285–294.

BRUNNER–MÉSZÁROS–VERESS (szerk.) 2017

BRUNNER Attila–MÉSZÁROS Márta–VERESS Dániel (szerk.): *Szecesszió az Alföldön. Dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről*. Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza, 2017

Csíki 2001

Csíki Tamás: A miskolci zsidóság a holocaust időszakában = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XL. (2001) 335–346.

CSÁKI 2012

CSÁKI Tamás: Lajta Béla és Zenta = *Helyismereti Almanach* VII. (2012) Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 83–123.

CSÁKI 2014

CSÁKI Tamás: Ödön Lechner's Legacy in the Architecture of his Time = *Coup de fouet – The Art Nouveau European Route magazine*, 23. (2014) 26–35.

CsÍKVÁRI 1939

CsÍKVÁRI Antal: *Borsod vármegye*. A Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939

FALUDY 1989

FALUDY György: *Pokolbéli víg napjaim*. Magyar Világ, Budapest, 1989. Digitalizált változata a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000683&secId=0000064737>

FALUDY 1995

FALUDY György: *Versek*. Magyar Világ, Budapest, 1995. Digitalizált változata a Digitális Irodalmi Akadémia honlapján:

<http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000000560&secId=0000049364>

FALUDY–SZÖRÉNYI 1996

FALUDY György–SZÖRÉNYI László: Ha magyar költőnek születik az ember, akkor az is marad = *Korunk* III. (1996)/7. 17–18.

FEJŐS 2002

FEJŐS Zoltán: Az ősfoglalkozások képei. Herman Ottó és a magyar őstörténet ábrázolása = *Ház és Ember – A Szabadtéri Néprajz Múzeum Évkönyve* XV. (2002) 185–203.

FÉNYES 1851

FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára* 1–2. Fényes Elek–Kozma Vazul, Pest, 1851 (Reprint: 1984)

FÜZES 1982

FÜZES Endre: Boglyaformájú gabonások. In: BALASSA Iván–UJVÁRY Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok, Debrecen, 1982. 187–198.

GERLE (szerk.) 2003

GERLE János (szerk.): *Lechner Ödön*. Holnap Kiadó, Budapest, 2003 (*Az építészet mesterei*)

GERLE (szerk.) 2010

GERLE János: *Korb Flóris – Giergl Kálmán*. Holnap Kiadó, Budapest, 2010 (*Az építészet mesterei*)

GERLE 1985

GERLE János: A Lechner-követőkről. In: PUSZTAI László–HADIK András: *Lechner Ödön 1845–1914*. Kiállítási katalógus. OMF Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 1985. 74–82.

GERLE 1989

GERLE János: Boglyakupola, boglyaív. In: *Sub Minervae Nationis Praesidio. Tanulmányok a nemzeti kultúra kérdésköréből Németh Lajos 60. születésnapjára*. ELTE Művészettörténeti Tanszék, Budapest, 1989. 170–179.

GERLE–CSÁKI (szerk.) 2013

GERLE János–CSÁKI Tamás (szerk.): *Lajta Béla*. Holnap Kiadó, Budapest, 2013 (*Az építészet mesterei*)

GILYÉN 2002

GILYÉN Nándor: A magyar népi építészet kutatásának története = *Ház és Ember – A Szabadtéri Néprajz Múzeum Évkönyve XV.* (2002) 175–183.

HADIK 1997

HADIK András: Kastélyépítészet Magyarországon (1867–1918). In: BENCZÉDI Sándor (szerk.): *Tusnad 1996. A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései*. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 1997. 36–43.

HALMAY–LESZIH 1929

HALMAY Béla–LESZIH Andor: *Miskolc*. Magyar Városok Monografiaja Kiadóhivatala, Budapest, 1929

HERMAN 1899

HERMAN Ottó: A magyar ősfoglalkozások köréből = *Természettudományi Közöny XXXI.* (1899) 357. füzet. 225–271.

HORVÁTH 1955

HORVÁTH Béla, ifj.: Ismerjük meg építészeti emlékeinket = *Miskolci Építők* (1955)/4. 3.

HORVÁTH 1956

HORVÁTH Béla, ifj.: Miskolc II., III. és IV. kerületének kialakulása, városképe és műemlékei = *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei IV.* (1956) 30–43.

HORVÁTH–MARJALAKI–VALENTINY 1962

HORVÁTH Béla–MARJALAKI KISS Lajos–VALENTINY Károly: *Miskolc*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1962

MÁTÉ (szerk.) 1888

MÁTÉ Lajos (szerk.): *Magyar Almanach – A virilisták és Fiume vagyonos polgárságának cím- és névjegyzék... a főrendi és képviselőházi tagok névsora, valamint az ország nevezetesebb férfiainak életleírása és családi leszármazása*. Mezei, Budapest, 1888

MZSL

UJVÁRI Péter: *Magyar zsidó lexikon*. Magyar zsidó lexikon kiadása, Budapest, 1929

N. N. 1928

N. N.: A szirmai kastély. In: *Az Est Hármaskönyve*. Est Lapkiadó, Budapest, 1928. 523–524.

NÉMETH 1984

NÉMETH Kornél: *Szirma község múltja és jelene*. Szakdolgozat, kézirat. Miskolc, 1984 (RMFLib HGy Szakdolgozatok)

PESTY–TÓTH 1988

PESTY Frigyes: *Borsod vármegye leírása 1864-ben*. Sajtó alá rendezte TÓTH Péter. HOM–BAZML–RFMLib, Miskolc, 1988 (*Documentatio Borsodiensis*)

SÁNDY 2005

SÁNDY Gyula: *Hogyan lettem és hogyan voltam én templom-építő, -tervező és művezető építész?* Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 2005 (*Lapis Angularis VI.*)

SCHROLL 1910 k.

Budapest új épületei: homlokzatok, részletek, kapuk, előcsarnokok és udvarok I–II. Verlag Anton Schroll & Co, Bécs, 1910 k.

SISA 2007

SISA JÓZSEF: *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon: a historizmus kora*. Vince Kiadó, Budapest, 2007

Soós 1985

Soós Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*. Szent István Társulat, Budapest, 1985

SZENDREY 1902

SZENDREY Imre: A magyar ház fejlődése = *Művészet I.* (1902)/4. 255–267.

SZINYEI 2014

SZINYEI Béla: Nem segített a vitézségi érem sem = *Népszabadság LXXII.* (2014) aug. 2. 12.

SZIRMAY 2005

SZIRMAY András: *A szirmai és szirmabesenyői Szirmay család története*. Hajdú-Bihar megyei Múzeumok Igazgatósága, Debrecen, 2005 (*Régi magyar családok 7.*)

TÓTH 2004

TÓTH Péter: *Két tanulmány és válogatott források Szirma történetéhez*. BAZML, Miskolc, 2004 (*Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltári Füzetek 43.*)

VÁLYI 1799

VÁLYI András: *Magyar országnak leírása 1–3*. Királyi Universitás, Buda, 1799